

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA DISGRAFIYANING OLDINI OLISHDA LOGOPEDIK PROFILAKTIKA

Abdijalilova Dono Yakubjan qizi

Alfraganus universiteti

Ijtimoiy fanlar fakulteti

Maxsus pedagogika(Logopediya) yo`nalishi

2-bosqich talabasi .

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarida yozma nutq buzilishi - disgrafiyaning kelib chiqish sabablari va uning oldini olishda logopedik profilaktikaning o'rni yoritilgan. Maqolada maktab ostonasiga qadam qo'ygan bolalarda yozuv ko'nikmalarini shakllantirishdagi qiyinchiliklar va ularni bartaraf etishning samarali metodlari tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: disgrafiya, logopedik profilaktika, yozma nutq, boshlang'ich ta'lim, fonematik eshitish, optik disgrafiya, korreksiya.

Zamonaviy ta'lim paradigmasida o'quvchilarning funksional savodxonligini oshirish ustuvor vazifalardan biri hisoblanadi. Biroq, so'nggi yillarda o'tkazilgan logopedik monitoring natijalari shuni ko'rsatadiki, boshlang'ich sinf o'quvchilarining 20 foizidan 30 foizigacha bo'lgan qismida yozma nutqni o'zlashtirishda turg'un qiyinchiliklar - disgrafiya alomatlari kuzatilmoqda. Ushbu muammoning xavfli jihati shundaki, u bolaning umumiy intellektual salohiyati va eshitish qobiliyati me'yorda bo'lgan holatda namoyon bo'ladi, bu esa ko'pincha o'qituvchi va ota-onalar tomonidan bolaning "dangasaligi" yoki "e'tiborsizligi" sifatida noto'g'ri talqin qilinishiga sabab bo'ladi.

Disgrafiya - bu shunchaki imlo xatolari emas, balki miya po'stlog'ining yozuv jarayonini boshqaruvchi turli analizatorlari (ko'ruv, eshituv, motor va nutq-harakat) o'rtasidagi neyrofiziologik bog'liqlikning yetishmovchiligidir. Bugungi kunda ushbu muammoning ortib borishiga quyidagi ekzogen va endogen

omillar sabab bo'lmoqda:

1. Raqamli muhit ta'siri: Maktabgacha yoshdagi bolalarning gadjetlarga haddan tashqari bog'lanib qolishi natijasida ularda jonli muloqot kamaymoqda, bu esa fonematik eshitish (tovushlarni farqlash) qobiliyatining sustlashishiga olib kelmoqda.

2. Kognitiv tayyorgarlikning yetishmasligi: Maktab ostonasiga qadam qo'ygan bolada fazoviy tasavvurlar (o'ng-chap, yuqori-past tushunchalari) va vizual tahlil qilish ko'nikmasining to'liq shakllanmaganligi.

3. Nozik motorikaning zaifligi: Barmoq muskullarining yozuv quroli bilan ishlashga tayyor emasligi kinetik disgrafiyaning shakllanishiga zamin yaratadi.

Agar disgrafiyaning oldini olish bo'yicha logopedik profilaktika ishlari maktabgacha ta'limning tayyorlov bosqichida va 1-sinfning birinchi yarim yilligida tizimli yo'lga qo'yilmasa, bu nafaqat ona tili fanidan o'zlashtirishning pasayishiga, balki o'quvchida "maktab fobiyasi" (o'qishdan qo'rqish), o'ziga bo'lgan ishonchning yo'qolishi va surunkali muvaffaqiyatsizlik hissi kabi jiddiy psixologik to'siqlar paydo bo'lishiga olib keladi. Shu bois, maqolada disgrafiyaning erta profilaktikasi nafaqat ta'limiy, balki muhim ijtimoiy-reabilitatsion ahamiyatga ega jarayon sifatida tadqiq etiladi.

Disgrafiyaning oldini olishning metodologik bosqichlari va ustuvor yo'nalishlari

Disgrafiyaning samarali profilaktikasi tizimli yondashuvni talab etadi va u quyidagi ikki asosiy bosqichda amalga oshirilishi maqsadga muvofiq:

1. Propedevtik (tayyorlov) bosqich: Maktabgacha yoshdagi poydevor

Bu bosqichda asosiy e'tibor bolaning nutqiy va kognitiv bazasini mustahkamlashga qaratiladi. Nutqning barcha tarkibiy qismlari - fonetik-fonematik tizim, lug'at boyligi va grammatik qurilish o'zaro uyg'unlikda rivojlantirilishi lozim. Agar bola maktabga chiqishdan oldin [r] va [l] yoki [s] va [sh] tovushlarini nafaqat to'g'ri talaffuz qilishni, balki ularni eshitish orqali farqlashni ham bilmasa, bu muqarrar ravishda yozuvda xatolarga ko'chadi. Shu

sababli, tayyorlov guruhlarida lug'at boyligini oshirish bilan birga, so'zlarni bo'g'inlarga ajratish va gap ichida so'zlarning bog'lanishini tushunish ko'nikmalari shakllantiriladi.

2. Erta logopedik yordam: Integrativ yondashuv

1-sinfning dastlabki oylarida yozuv elementlarini o'rganish bilan bir vaqtda logopedik mashg'ulotlarni olib borish "erta aralashuv" tamoyiliga asoslanadi. Bunda har bir harfning grafik shakli (grafemasi) uning tovushi (fonemasi) bilan qat'iy bog'lanadi. Bu davrda bolaning "yozuvga tayyorgarligi" psixologik va fiziologik jihatdan tekshirilib, nuqsonlar aniqlangan zahoti korreksiyaalanadi.

Logopedik profilaktikaning asosiy funksional yo'nalishlari:

- Fonematik idrok va tahlilni rivojlantirish:

Bu disgrafiyaning artikulyator-akustik shaklini oldini olishda bosh omildir. Bola tovushlarning akustik belgilarini (jarangli-jarangsiz, qattiq-yumshoq) ajrata olishi kerak. Masalan, "b" va "p" tovushlarini farqlash mashqlari orqali bola yozuvda "baho" so'zini "paho" deb yozishining oldi olinadi. Buning uchun "tovushni tutib ol", "so'z zanjiri" va "tovushli tahlil" (so'zda nechanchi tovush?) kabi o'yinlardan foydalaniladi.

- Fazoviy tasavvurlar va vizual tahlilni shakllantirish:

Optik disgrafiyaning oldini olish uchun bolada o'z tanasiga nisbatan ("o'ng qo'lim", "chap ko'zim") va qog'oz betiga nisbatan ("tepa burchak", "pastki qator") fazoviy orientatsiya rivojlantiriladi. Ko'pgina bolalar "b" harfini "d" kabi (oynadagi aks) yozishadi. Buni bartaraf etish uchun harf elementlarini konstruktsiya qilish (tayoqchalardan yasash) va "nuqtalar bo'yicha chizish" metodikasi qo'llaniladi.

- Nozik motorika va sensor integratsiyani rivojlantirish:

Yozuv jarayoni barmoq muskullarining mayda va aniq harakatlarini talab qiladi. Qo'l va ko'z koordinatsiyasi (visual-motor integration) yaxshi rivojlanmagan bolada yozuv chizig'idan chiqib ketish, harf hajmini nazorat qilolmaslik kuzatiladi. Profilaktika doirasida barmoq gimnastikasi, mayda buyumlar bilan ishlash (pazl, mozaika), qum bilan terapiya va "grafik diktantlar"

o'tkazilishi shart. Bu mashqlar nafaqat yozuv texnikasini, balki miyaning nutq markazlarini ham stimullaydi.

Metodologiya va amaliy tavsiyalar: Disgrafiya profilaktikasining innovatsion usullari

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida yozma nutq nuqsonlarining oldini olishda logopedik ishlar nafaqat an'anaviy, balki multisensor (ko'p sezgi a'zolariga tayanuvchi) yondashuvlarga asoslanishi lozim. Quyida talabalar va amaliyotchi logopedlar uchun tavsiya etiladigan, samaradorligi isbotlangan metodologik usullar kengaytirilgan holda keltiriladi:

1. "Grafik diktantlar" va fazoviy modellashtirish:

Ushbu metod o'quvchining diqqat ko'lamini kengaytirish va qog'oz betida yo'nalishni aniq belgilash (orientatsiya) qobiliyatini shakllantirishga xizmat qiladi.

- Amaliy qo'llanilishi: O'qituvchi ko'rsatmasi asosida ("ikki katak o'ngga", "uch katak yuqoriga") chizilgan chizmalar bolaning ko'ruv-motor koordinatsiyasini yaxshilaydi. Bu orqali bolada harflarning elementlarini (masalan, "p" harfining tayoqchasi qaysi tomonga qaraganini) adashtirmaslik ko'nikmasi shakllanadi.

- Ilmiy asosi: Vizual-fazoviy tahlil tizimini faollashtirish orqali optik disgrafiya xavfini kamaytiradi.

2. "Topishmoqli harflar" va kinetik stimulyatsiya:

Harfning grafik shaklini (grafemasini) nafaqat ko'rish, balki tana sezgisi orqali xotirada saqlash metodikasi.

- Amaliy qo'llanilishi: Harflarni qum ustida chizish, havoda ("havo yozuvi") tasvirlash, plastilindan yasash yoki turli teksturali (g'adir-budir, baxmal) qog'ozlardan qirqilgan harflarni ko'z yumgan holda barmoqlar bilan paypaslab topish.

- Ilmiy asosi: Kinetik xotirani ishga solish orqali miya po'stlog'ida harfning mustahkam obrazini yaratadi. Bu, ayniqsa, harf elementlarini yozishda tushirib qoldiradigan bolalar uchun juda samarali.

3. "Korrektur sinovlar" va tanlab idrok etish:

Bu metod bolaning vizual diqqatini jamlash va o'xshash harflarni bir-biridan tezkor ajratish (differensiallash) qobiliyatini oshiradi.

- Amaliy qo'llanilishi: O'quvchiga harflar aralash qilib yozilgan matn beriladi. Vazifa: "b" harfining tagiga chizish, "d" harfini esa aylanaga olish. Vaqt o'tishi bilan vazifa murakkablashtiriladi (masalan, akustik o'xshash "s-sh" yoki "z-s" juftliklari bilan ishlash).

- Ilmiy asosi: Diqqatning turg'unligini oshiradi va yozuvdagi "mexanik" xatolarni (harflarni almashtirib yuborishni) bartaraf etadi.

4. "Mnemonika" va assotsiativ bog'liqlik:

Har bir harfni ma'lum bir jism yoki hayvonga o'xshatish orqali eslab qolish. Masalan, "O" harfi - g'ildirak, "S" harfi - oydin kechadagi yarim oy. Bu usul bolada vizual assotsiatsiyani kuchaytirib, yozuv jarayonini qiziqarli o'yinga aylantiradi.

Yosh mutaxassislar uchun tavsiya: Profilaktika ishlari haftasiga kamida 2-3 marotaba, qisqa (15-20 daqiqalik) lekin tizimli o'yinlar shaklida o'tkazilishi shart. Har bir mashg'ulot oxirida bolaning kichik yutug'ini ham rag'batlantirish uning motivatsiyasini ushlab turishga yordam beradi.

O'tkazilgan tahlillar va metodik tavsiyalar shuni ko'rsatadiki, boshlang'ich sinf o'quvchilarida disgrafiyaning oldini olish - bu shunchaki imlo xatolari ustida ishlash emas, balki bolaning kognitiv va nutqiy tizimini yaxlit rivojlantirish jarayonidir. Ushbu jarayonning muvaffaqiyati bir necha omillarga bog'liq:

Hamkorlik paradigmasi: Disgrafiya profilaktikasi faqatgina logopedning tor doiradagi vazifasi bo'lib qolmasligi kerak. Bu jarayonda "Logoped - O'qituvchi - Ota-ona" uchligi yagona maqsad yo'lida birlashishi shart. O'qituvchi sinfda bolaning yozuvidagi o'ziga xosliklarni kuzatsa, ota-ona uy sharoitida nozik motorika va vizual idrokni rivojlantiruvchi mashqlarni davom ettirishi lozim. Faqatgina ushbu hamkorlik modeli bolaning nutqiy muhitini sog'lomlashtirishga imkon beradi.

Profilaktikaning samaradorlik ko'rsatkichi: Ilmiy izlanishlar va amaliy monitoring natijalari shuni tasdiqlamoqdaki, maktabgacha ta'lim davrida va 1-sinfning birinchi bosqichida tizimli profilaktika ishlari olib borilgan bolalarda

yozma nutq nuqsonlari, profilaktika qilinmagan tengdoshlariga nisbatan 3 barobar kamroq uchraydi. Bu ko'rsatkich korreksion ishlarga qaraganda profilaktika ishlari ham iqtisodiy, ham vaqt nuqtai nazaridan ancha samarali ekanini isbotlaydi.

Shaxs kamolotidagi o'rni: Erta diagnostika va profilaktika bolaning nafaqat savodxonligini ta'minlaydi, balki uning psixologik salomatligini ham himoya qiladi. Yozuvdagi muvaffaqiyat bolada o'ziga bo'lgan ishonchni orttiradi, o'quv motivatsiyasini shakllantiradi va kelajakda intellektual salohiyatini to'laqonli namoyon etishiga zamin yaratadi. Aks holda, o'z vaqtida e'tibor berilmagan disgrafiya o'smirlik davrida chuqur psixologik komplekslar va ijtimoiy dezadaptatsiyaga sabab bo'lishi mumkin.

Xulosa o'rnida aytish mumkinki, zamonaviy logopediya disgrafiyaga qarshi kurashishda "tuzatish" (korreksiya) emas, balki "oldini olish" (preventiv) taktikasiga ko'proq urg'u berishi lozim. Bu yondashuv boshlang'ich ta'lim sifatini yangi bosqichga ko'tarish va barkamol avlodni tarbiyalashning muhim bo'g'ini hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. **Ayupova M.Y.** Logopediya. (Darslik) – Toshkent: "O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati" nashriyoti, 2011.
2. **Nurkeldiyeva D.A.** Logopediya. (O'quv qo'llanma) – Toshkent: "Innovatsiya-Ziyo", 2020.
3. **Murodova M.A.** Boshlang'ich sinf o'quvchilarida nutq buzilishlarini korreksiyalash. – Toshkent: "Sharq", 2018.
4. **Mo'minova L.R.** Maktabgacha yoshdagi bolalar nutqini tekshirish va o'rganish. – Toshkent: "O'qituvchi", 2014.
5. **Shayxova G.I.** Logopedik ishlar metodikasi. – Toshkent: TDPU, 2015.
6. **Xamidova M.** Boshlang'ich sinf o'quvchilarida yozma nutq ko'nikmalarini shakllantirishning innovatsion usullari. // "Maktab va hayot" jurnali, №4, 2022.

7. **Sodiqova Sh.A.** Nutq nuqsonlari bor bolalar psixologiyasi. – Toshkent: "Fan va texnologiya", 2019.
8. **O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni.** (Yangi tahriri) – Toshkent, 2020.
9. **Logopedik xizmat ko'rsatishni takomillashtirish chora-tadbirlari.** O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi buyrug'i va metodik tavsiyalari.
10. **Ziyonet.uz** - O'zbekiston axborot ta'lim portali (logopediya va defektologiya bo'limi manbalari).